

Наталія Громакова,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії та політології НУДПСУ (м. Ірпінь)

ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЕКТУ

У статті проаналізовано особливості формування польського національного проекту на українських теренах упродовж XIX ст., визначено чинники його трансформації. Особливу увагу автор приділив дослідженню освітянської діяльності польських інтелектуалів та меценатів Правобережжя, що сприяла генезису національної свідомості модерного суспільства. Встановлено, що важливим чинником реалізації польських освітніх проектів було формування імперської освітянської доктрини, яка, в свою чергу, виступала потужним засобом русифікації упродовж другої половини XIX ст. Автор дійшов висновку, що імперська система освіти мала на меті інтегрувати населення Наддніпрянщини до російського національного проекту, знищивши будь-які національні відмінності, що перешкоджали його формуванню.

Ключові слова: національний проект, освітні практики, імперська освітянська доктрина, національна самосвідомість

Процеси націоналізації суспільної свідомості, започатковані наприкінці XVIII ст., були тісно пов'язані із впровадженням нових форм ідеології, зокрема націоналізму як однієї з фундаментальних основ суспільно-політичних та соціо-економічних трансформацій. Національні проекти як результат свідомої діяльності інтелектуалів уособлювали відповіді на виклики модерності і водночас були спробою сформулювати нові критерії ідентичності в умовах девальвації традиційних суспільних моделей, ґрунтованих на лояльності пануючій династії та релігійній приналежності.

Важливим чинником генезису та впровадження національних проектів упродовж XIX ст. стали освітянські практики, які слугували не лише каналом поширення модерної свідомості, але водночас виступали потужним фактором опору спробам утвердити імперську свідомість і загальмувати національну консолідацію народів, що не мали

власної державності. За відсутності умов для легальної національно-політичної праці саме освітянська діяльність часто виступала єдиним доступним засобом націоналізації свідомості і збереження власної національно-культурної ідентичності. З іншого боку, в умовах генезису модерного суспільства саме сфера освіти ставала ареною найзапекліших змагань за «душі і свідомість», тому уряд Російської імперії з середини XIX ст. здійснив рішучі кроки у напрямку формування державної освітньої системи і встановлення контролю за цією важливою ланкою суспільного життя. З'ясування особливостей впливу освітніх практик на реалізацію польського національного проекту, з одного боку, та необхідність дослідження організаційних форм і змісту діяльності польських навчальних закладів упродовж XIX ст. в Правобережній Україні, – з іншого, зумовили актуальність даної проблематики.

Дослідженню освітянської діяльності поляків в Наддніпрянщині присвячено розвідки Д. Бовуа, О. Ніколаєнко, О. Буравського, Н. Сейко, О. Кошолопа, А. Боднар та ін. [1] Разом з тим, на окремі аспекти просвітництва як складової польського суспільного і національно-культурного розвитку у контексті національної політики царизму звертають увагу Н. Щербак, Ю. Поліщук та ін. [2]. Слід зазначити, що попри наявність достатнього комплексу наукових публікацій, присвячених проблемам діяльності польських освітніх закладів в Правобережжі упродовж XIX ст., на нашу думку, недостатньо уваги приділено з'ясуванню ролі освіти у формуванні польської національної свідомості, визначенню чинників впливу на трансформацію змісту та структури польської освітньої мережі в умовах поширення ідеології націоналізму.

Метою статті є дослідження впливу освітньої діяльності поляків Правобережжя на генезис модерного національного проекту, з'ясування специфіки функціонування польських освітніх закладів й установ в умовах наступу російського самодержавства і реалізації імперського національного проекту. Досягненню мети сприятиме розв'язання наступних завдань:

- проаналізувати зміст наукового дискурсу щодо проблематики освітянської діяльності як складової польського націєтворення;
- визначити особливості реалізації польських освітніх проектів в Правобережній Україні упродовж XIX ст. у контексті модернізації сфери освіти;
- дослідити благочинну діяльність польських інтелектуалів і меценатів щодо освітньої галузі як важливу складову розвитку польського національного руху і чинник націоналізації свідомості;
- з'ясувати сутність та особливості польсько-російського протистояння в освітній сфері, визначити його форми та методи, вплив на реалізацію польського національного проекту у регіоні.

У дослідженні впливів та ролі діяльності польських освітніх установ Правобережної України упродовж XIX ст. можна виокремити декілька підходів. По-перше, більшість дослідників підкреслюють, що провідна роль в організації мережі навчальних закладів належала місцевій польській шляхті, яка брала активну участь у вирішенні питань фінансування цих осередків [3, с. 108]. При чому Д. Бовуа наголошує, що польська еліта Правобережжя навіть намагалася втручатися безпосередньо в освітній процес, часто вступаючи у конфлікт із професійною викладацькою спільнотою [4, с. 274-275].

Слід зазначити, що іншою важливою рисою польської освітньої системи в регіоні залишалася її вузько станово обмеженість. В той час, коли в Європі саме освітня діяльність перетворювалася на потужний чинник формування модерної політичної нації поруч із соціальною мобільністю, на «східних кресах» колишньої Речі Посполитої сфера освіти несла на собі відбиток станово-представницької преференції. На думку Д. Бовуа, на початку XIX ст. шляхта ще продовжувала вважати, що лише їй належить право збереження та розвитку освіти в регіоні. При чому йшлося саме про польську освіту як запоруку збереження не лише власної ідентичності, але й культурного домінування в краї [5, с. 281-282].

В основі такої позиції була ранньомодерна ідея польської нації (йшлося передусім про політичну націю в особі шляхти Речі Посполитої) як носія вищої цивілізаційної місії та системи цінностей, зіпертої на почуття громадянського обов'язку перед державою. На думку П. Вандича, «процеси кінця XVIII століття, кульмінацією яких була Конституція 3 травня, позначили початок перетворення старої шляхетської політичної нації на політичну націю маєтних громадян» [6, с. 174].

Втім ця трансформація відбувалася повільно, що пояснюється, з одного боку, несприятливими політичними обставинами, зокрема, поділом земель колишньої Речі Посполитої між трьома державами, чия політика стосовно поляків була відверто консервативною і гальмувала їхній національний розвиток, а після поразки чергового польського повстання навіть реакційною. З іншого боку, магнатсько-шляхетський маєтний солідаризм, що чітко проявився у Правобережній Україні упродовж першої половини XIX ст., виступав потужним фундаментом співпраці з новою владою і чинником династично-станової політичної лояльності. Як слушно зауважив Т. Снайдер, «ранньомодерна ідея польської нації пережила поділи й процвітала в імперські часи, а її дезінтеграція почалась лише наприкінці XIX ст. Проте навіть тоді модерні національні погляди виникли зі змагання з їх ранньомодерними попередниками на тлі дещо віддаленої імперської влади» [7, с. 15-16].

Ключовою фігурою становлення польської системи освіти в Правобережній Україні був Т. Чацький. Саме завдяки його зусиллям освітянська сфера стала чинником збереження шляхетської ідентичності в регіоні й успішним проектом опору русифікаторській політиці Санкт-Петербурга. Будучи людиною видатних здібностей, Т. Чацький усвідомлював важливість поширення нових освітніх практик. Водночас, будучи вихідцем із середовища земельної аристократії «східних кресів», він розглядав освіту не як чинник націоналізації свідомості загалу населення, а скоріше як сферу реалізації шляхтою свого бачення «громадського служіння», що продовжувало політичні традиції втраченої держави. Передусім йдеться про заснування Кременецького

ліцею як альтернативи Віленському університету та залучення шляхти до фінансування навчальних закладів. Саме широка автономія, в тому числі й фінансова, забезпечувала, на думку Т. Чацького та його прихильників, збереження польської культурної вищості у регіоні.

М. Сивіцький відзначав, що «все шкільництво Правобережної України було сконцентровано у руках князя Чарторийського у Вільні, а він призначив шкільним інспектором Волині, Поділля і Київщини прекрасного організатора – Тадеуша Чацького. Вміло мобілізувавши суспільство до жертвовності, Чацький збудував у всіх землях густу мережу середнього шкільництва, створив крем'янецький ліцей, який незабаром здобув почесну назву «Волинських Афін» [8, с. 40].

Слід зазначити, що російська влада від самого початку намагалася встановити контроль за діяльністю освітніх закладів у Правобережжі, що викликало спротив Т. Чацького, який заручився підтримкою місцевої польської еліти. Найвиразнішими прикладами цього стало польсько-російське протистояння у питанні про заснування університету в Києві у 1805 р. та дискусії щодо встановлення контролю з боку місцевого дворянства за діяльністю приходських училищ при затвердженні нового Статуту упродовж 1804–1807 рр. Слід зазначити, що в обох випадках місцевій аристократії вдалося відстояти інтереси польського шкільництва в регіоні у царині загального контролю над освітою [9, с. 202].

Характеризуючи діяльність куратора навчальних закладів Волині, Поділля і Київщини слід відмітити, що найблискучішим його проектом стало створення Кременецького ліцею. Від самого початку засадничим принципом функціонування цього навчального закладу стала його «елітарна чистота», про яку піклувалися місцеві землевласники і яка відповідала вимогам Санкт-Петербурга [10, с. 272].

Кременецький ліцей завдяки значній меценатській підтримці польської та спольщеної української шляхти за рівнем матеріально-технічного, методичного, кадрового забезпечення стояв на рівні найкращих європейських шкіл.

Водночас фінансування і підтримка польських освітніх проектів місцевою шляхтою і католицьким духовництвом стало новим явищем у культурно-політичному житті регіону, символом шляхетського консервативного патріотизму першої половини XIX ст. Саме добročинність і приватна благодійність стають критеріями патріотичної свідомості заможної частини шляхетського стану. З іншого боку, добročинна підтримка освіти в південно-західних губерніях на той час була визначальним чинником становлення і розвитку польської системи освіти у регіоні [11, с. 112].

Сучасна дослідниця Н. Сейко, характеризуючи регіональну специфіку становлення системи освіти, зазначає, що фундаторство (тобто пряма участь шляхти в освітньому процесі через матеріальну та громадську підтримку – Н.Г.) стало феноменом початку XIX ст.: «Це був унікальний приклад жертвовності польської громади для створення освітнього й культурного центру Південно-Західного краю, причому не в столиці, а у віддаленому губернському містечку. Добročинне підґрунтя створення й діяльності Кременецького ліцею стало ознакою системності в добročинній допомозі навчальним закладам різного рівня в Київському учбовому окрузі протягом цілого століття» [12, с. 129].

Слід зазначити, що католицьке духовництво теж широко практикувало благодійницьку діяльність та фінансову підтримку в освітній сфері [13, с. 203]. 20 грудня 1803 р. у Луцьку зібрання духовенства Луцько-Житомирської єпархії під головуванням єпископа К. Цецішевського розглянуло питання про відкриття й утримання училищ у Волинській, Подільській та Київській губерніях. На цьому зібранні Т. Чацький досяг згоди з духовенством про утримання школи при кожному костьолі в губернії [14].

Для розуміння ролі та позиції правобережної шляхти в освітнянських процесах першої третини XIX ст. покажемо її протистояння з керівництвом Віленського навчального округу, у підпорядкуванні якого формально перебували навчальні заклади регіону. Будь-які спроби контролювати діяльність освітніх установ з боку Вільна наражалися на шалений опір з боку місцевої еліти, яка вбачала у них

посягання на свої станово-корпоративні права, зокрема коли йшлося про звітність щодо використання коштів. Зверхність у ставленні до професійної викладацької спільноти, звинувачення її представників у «плебействі» та «корпоративній обмеженості», шляхетський патерналізм гальмували розвиток модерної освіти у регіоні. З іншого боку, це протистояння було використано російською владою для посилення русифікаторської політики і ліквідації автономії навчальних закладів [15, с. 226].

Отже, можна зробити висновок, що розвиток польської освіти в Правобережній Україні упродовж першої третини XIX ст. характеризувався такими тенденціями:

- зростанням активності польської шляхти в освітніх процесах в регіоні, що проявлялося у фінансуванні навчальних закладів, створенням різноманітних громадських органів опіки і протистоянням намірам російської влади обмежити культурне домінування поляків;
- формуванням станово-елітарної системи освітніх закладів, провідне становище серед яких посідав Кременецький лицей;
- спробами зберегти свою шляхетську регіональну автономію і протистояти остаточній інкорпорації краю до Російської імперської структури.

Поразка Листопадового повстання 1830 р. зумовила кардинальну трансформацію в польській системі освіти в Правобережній Україні. Ці зміни мали як зовнішній організаційний характер, так і внутрішній змістовний і були спричинені посиленням русифікації з боку влади.

Упродовж 1831 р. в Правобережній Україні було закрито 245 польських навчальних закладів. Планувалося також посилити державний контроль за освітньою галуззю шляхом впровадження нового змісту освітніх програм, обмеження діяльності приватних навчальних закладів і встановлення жорсткого контролю за педагогічними кадрами.

На початку 1831 р. Волинську та Подільську губернії було виведено зі складу Віленського навчального округу та включено до Харківського. Однак у січні 1832 р. створили

новий навчальний округ – Київський, до якого увійшли Волинська, Київська, Подільська та Чернігівська губернії. Як підкреслює Ю. Поліщук, «ці організаційні зміни дозволили встановити ефективніший контроль за навчальними закладами краю, ослабити організаційний вплив польських аристократичних кіл на них» [16, с. 205-206].

Урядові заходи у сфері регіональної освіти після 1831 р. були спрямовані не просто на обмеження польських впливів, а на її цілковите підпорядкування цілям імперського націєтворення. Закривалися польські школи, викладачі-поляки переводилися до інших губерній, конфісковувалося майно римо-католицької церкви. Паралельно з цим уряд збільшує фінансування російських навчальних закладів, запроваджує казармений принцип організації навчального процесу, метою якого було встановлення цілодобового контролю за учнями.

Теоретичним підґрунтям російського наступу стала сумнозвісна «тріада» міністра народної освіти С. Уварова, згідно якої народна освіта повинна «...здійснюватися в душі, який об'єднував би православ'я, самодержавство і національну свідомість» [17, с. 208].

Закриття Кременецького ліцею і показове переведення його навчальної та матеріальної бази до Київського університету стала символом ліквідації польської системи освіти в Правобережній Україні. Відтоді польська і сполонізована шляхта втратила останні ознаки своєї цивілізаційної і культурницької вищості в регіоні, що були фундаментом її регіональної ідентичності.

З іншого боку, русифікаторська політика Санкт-Петербурга стала певним каталізатором процесів польського модерного націєтворення. Як слушно зазначав А. Валіцький, «...поляки доби романтизму залишалися такою нацією, де домінувала шляхта, і такою, яка дуже важко опанувала «буржуазну» культуру праці; нацією, чия принижена гідність шукала вихід у вибухах емоційного патріотизму. За умов бездержавності польські патріоти, перейняті громадянським етосом шляхти, стикалися з величезними перешкодами в пошуку засобів легальної діяльності у публічній царині» [18, с. 750].

Позбавлення місцевої аристократії єдиного каналу легальної діяльності у публічній царині через посилення русифікації та введення заборони на польське шкільництво сприяло засвоєнню «етосу збройної боротьби» як специфіки польського націєтворення XIX ст., проявами чого стали конспіративна діяльність та повстанський рух. Разом з тим, поєднання спадщини шляхетської демократії зі спадком романтизму, втіленого у працях представників «української школи» польського письменства, гальмувало сприйняття польською елітою Правобережжя ідеології етнічного націоналізму і модернізації в цілому.

Для польського національного руху прийняття етнічної концепції нації, обмеження національної спільноти до спільноти етнокультурної було пов'язане з болісним «зменшенням Вітчизни», особливо беручи до уваги простір розселення польської шляхти [19].

Політика царату щодо польської національної меншини в другій половині XIX – на початку XX ст. була політикою заборон і обмежень, які особливо торкнулися галузі освіти. Польське повстання 1863 р. дало привід російському урядові накласти остаточну заборону на будь-який вияв польськості у краї, зокрема у сфері освіти [20, с. 98]. Запроваджувалася навіть кримінальна відповідальність за відкриття нелегальних навчальних закладів.

Ще одним засобом боротьби проти поляків стало запровадження *numerous clauses* (тобто кількісних обмежень, відсоткової норми) для студентів польського походження. Так, 22 квітня 1866 р. Александр II затвердив пропозицію щодо обмеження кількості поляків до 1/5 від загальної кількості студентів Київського університету Св. Володимира [21, с. 814].

Така політика сприяла радикалізації польського національного руху, засвоєнню ним нових форм і методів діяльності. Тривалі традиції шляхетського солідаризму створили підґрунтя для консолідації польської молоді на етнокультурній основі, що свідчило про демократизацію руху, набуття ним рис модерності. Створення таємних товариств, таких як «Українське коло» у Санкт-Петербурзькому університеті, «Клуб синів батьківщини» та

жіночий «Польський гурток» у Києві, свідчило про активну участь студентства у польському національному русі. На думку Д. Бовуа, можна стверджувати, що саме упродовж 1870-х-1880-х років відбувається російсько-польське антиурядове зближення на засадах народництва і соціалістичної ідеології [22, с. 822]. Саме воно стане підґрунтям оформлення соціалістичного напрямку у польському визвольному русі наприкінці XIX – на початку XX ст.

Разом з тим, ці загальнопольські тенденції, як відмічає французький дослідник, були дуже слабкими, коли йшлося про Правобережну Україну. Давалися взнаки традиції регіонального консерватизму та станового елітаризму. Як стверджує дослідник, у польському русі в українських теренах лише на рубежі 1900–1901 рр. унаочнюється націонал-демократичний напрямок [23, с. 825]. Оформлення польської націонал-демократії в Правобережжі на початку XX ст. стало відповіддю не лише на процеси модернізації свідомості, але й великою мірою було зумовлене урядовим наступом на духовно-культурні права польської меншини та посиленням русифікації [24, с. 813].

Отже, узагальнюючи результати дослідження, можемо зробити наступні висновки. По-перше, аналіз наукового дискурсу дозволяє стверджувати, що проблеми інтеграції польського освітнього середовища Правобережної України до загальноімперської системи стали важливим чинником польсько-російського змагання у регіоні упродовж XIX ст. Якщо до Листопадового повстання 1830 – 1831 рр. російська влада відносно ліберально ставилася до польського культурного домінування в українських теренах, вважаючи аристократично-становий принцип організації освіти запорукою формування лояльного імперського підданого, то з поразкою повстання урядова освітня політика кардинально змінюється. Польські навчальні заклади стають жертвами посиленої русифікації, кінцевою метою якої проголошується встановлення російського контролю в освітній царині. По-друге, новими формами організації освітньої діяльності в Правобережній Україні на початку XIX ст. стало створення системи навчальних закладів, що фінансувалися за рахунок пожертвувань місцевої еліти. Ця практика фіндування і

контролю навчальних закладів з боку польської аристократії слугувала своєрідною компенсацією за втрату політичних прав і регіональної автономії, залишаючись водночас єдиним легальним каналом реалізації традиційного шляхетського права «громадського служіння». Активну участь у фінансуванні діяльності освітніх установ краю брала і римокатолицька церква, що сприяло збереженню традицій колишньої Речі Посполитої. Саме добродійна діяльність регіональної еліти в освітній сфері стала визначальним чинником національно-культурного і духовного розвитку польської меншини Правобережжя упродовж XIX ст. Потретьє, процеси націоналізації у польському середовищі Правобережної України відбувалися повільніше порівняно з іншими регіонами колишньої Речі Посполитої. Це пояснюється як конкуренцією польського і російського націоналізмів в умовах строкатого етнічного середовища краю, так і консерватизмом місцевої польської еліти з її станово-елітарною свідомістю, чим вдало маніпулювала імперська влада, зокрема, запроваджуючи обмеження щодо доступу до освіти представникам польської етнічної спільноти.

Отже, можна зробити загальний висновок, що сфера освіти стала ареною жорсткого протистояння польського культурно-цивілізаційного в його традиційному шляхетському сприйнятті і російського імперського впливів. Ця боротьба справила безпосередній вплив на процеси націоналізації регіональної польської меншини і загальмувала сприйняття нею загальнопольської націоналістичної ідеології.

Список використаних джерел та літератури

1. Beauvois D. Szkolnictwo Polskie na ziemiach litewsko-ruskich. 1803-1832. Szkoły podstawowe średnie / Daniel Beauvois. – Rzym-Lublin, 1991. – Том II. – 459 s. Боднар А.М. Зміни освітнього рівня та світоглядних цінностей подолян наприкінці XVIII – в середині XIX ст. / А.М. Боднар // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць/ Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 71 (№4). – 968 с. – С. 58-61. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст.; Горохов С. В. Польсько-російське

- протистояння в освітній сфері на прикладі Київської губернії на поч. XIX століття: [Електронний ресурс] / С.В.Горохов. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npifznu_2014_38_12.pdf Кошолап О. Ф. Розвиток польської освіти на території Поділля в XIX – початку XX століття: [Електронний ресурс] / О.Ф. Кошолап. – Режим доступу: http://www.pedagogika.eu/kiw_02/artykuly/KiW_2_84-93.pdf Ніколаєнко О.О. Жіноча освіта в середовищі польського населення Південно-Західних губерній Російської імперії в 60-х роках XIX – на початку XX ст.: [Електронний ресурс] / О.О.Ніколаєнко. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/62031/19-Nikolaenko.pdf?sequence=1> Ніколаєнко О. О. Польська пансіонна жіноча освіта на Правобережжі наприкінці XIX ст.: [Електронний ресурс] / О.О.Ніколаєнко. – Режим доступу: https://keui.files.wordpress.com/2013/12/24_nikolaenko.pdf
2. Поліщук Ю. Національні меншини Правобережжя України у контексті етнічної політики Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.): Монографія: [Електронний ресурс] / Ю. Поліщук. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 432 с.
  3. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793 – 1914) / Даниэль Бовуа. Авторизованный перевод с французского Марии Крисань. – М.: Новое литературное обозрения, 2011. – 1008 с.
  4. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи... – С. 274-275.
  5. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи... – С. 281-282.
  6. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / Пьотр Вандич. Пер. з англ. С. Грачової. – К.: Критика, 2004. – 463 с. – С. 174.
  7. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569 – 1999 / Тімоті Снайдер. Пер. з англ. А. Котенка, О. Надтоки. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 464 с. – С. 15-16.
  8. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / М. Сивіцький. Пер. з пол. Є. Петренка. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. – Т. I. – 343 с.
  9. Поліщук Ю. Національні меншини Правобережжя України... – С. 202.
  10. Бовуа Д. Вказ. Праця. – С. 272.
  11. Сейко Н. А. Добročинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ: Монографія / Н.А. Сейко. – Житомир: ЖДУ, 2006. – С. 112.
  12. Сейко Н. Вказ. праця. – С. 129.

13. Поліщук Ю. Вказ. праця. – С. 203; Буравський О. Благодійниця та культурно-освітня діяльність римо-католицької церкви...
14. Буравський О. Благодійниця та культурно-освітня діяльність римо-католицької церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): [Електронний ресурс] / О. Буравський. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15352/17-Behfvsky.pdf?sequence=1>
15. Бовуа Д. Вказ. праця. – С. 266.
16. Поліщук Ю. Вказ. праця. – С. 205-206.
17. Там само. – С. 208.
18. Валіцький А. Три патріотизми / Анджей Валіцький; пер. з польськ. В. Гломозди // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 724-767.
19. Портнов А. Час відкритих можливостей: польські мемуаристи першої третини XIX ст. про населення включених до Російської імперії областей колишньої Речі Посполитої: [Електронний ресурс] / А. Портнов. – Режим доступу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/files/23/440Portnov.pdf>
20. Буравський О. А. Поляки Волині у другій половині XIX – на початку XX ст.: [Електронний ресурс] / О.А. Буравський. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с., іл. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6147/1/buravskiy.pdf>
21. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи... – С. 814.
22. Бовуа Д. Вказ. праця. – С. 822.
23. Там само. – С. 825.
24. Там само. – С. 831.

N. Gromakova

EDUCATIONAL PRACTICE AS A FACTOR OF FORMATION OF NATIONAL POLISH

Educational practices became the important factor of the genesis and implementation of national projects during the 19th century. They were not only a channel of dissemination of modern consciousness but also a key factor of resistance against the attempts to impose the imperial consciousness and slow down the process of national consolidation of the peoples who had not developed their own sense of nationhood. In the absence of conditions for legal national and political work, educational activities were very often the only available means of nationalization of consciousness and preservation of national and cultural identity. On the other hand, under the conditions of modern society genesis the sphere of

education became the arena of the most fierce struggle for «souls and consciousness», that is why in the middle of the 19th century the government of the Russian Empire took decisive steps to form the state educational system and maintain control over this part of public life. Analysis of the peculiarities of the influence of educational practices on the implementation of the Polish national project, on the one hand, and the necessity to study organizational forms and activities of Polish educational establishments in the territory of Western Ukraine during the 19th century, on the other hand, determined the topicality of the problem.

Key words: national project, educational projects, imperial educational doctrine, national consciousness

N. Gromakova

EDUKACYJNE PRAKTYKA JAKO CZYNNIK KSZTAITOWANIA OBYWATELA POLSKIEGO

W artykule poddano analizie wyjątkowe cechy formułowania polskiego programu narodowego na ziemiach ukraińskich w XIX wieku; określone czynniki jego transformacji. Szczególna uwaga autora skupia się na badaniu działalności dydaktycznej polskich inteligentów i mecenasów Prawobrzeża, która stała się zaczątkiem genezy świadomości narodowej współczesnego społeczeństwa. Dowiedziono, że ważnym czynnikiem realizacji polskich programów dydaktycznych było formułowanie imperialistycznej doktryny edukacyjnej, która z kolei, była skutecznym środkiem rusyfikacji w 2. połowie XIX w. Autor doszedł do wniosku, że imperialistyczny system kształcenia był skierowany na integrację ludności Naddnieprza z narodowym rosyjskim programem, w celu unicestwienia wszelkich różnic narodowościowych, które utrudniały jego formułowanie.

Słowa kluczowe: program narodowe, praktyki edukacyjny, imperialistyczna doktryna edukacyjna, świadomość narodowa